

USLUB VA USLUBSHUNOSLIK

Nozima Yuldasheva

Namangan davlat universiteti, Filologiya fakulteti
Lingvistika(o‘zbek tili) magistratura yo‘nalishi 2-bosqich talabasi

Bobaxanova Dilorom Axmatxanovna

Namangan davlat universiteti, Filologiya fanlari nomzodi,dotsent

ANNOTATSIYA

Uslub va uslubshunoslik muammosiga hamma davr tilshunosligi dolzarb mavzu sifatida qaragan. Ayniqsa bugungi kunda ham ushbu mavzuga e’tibor har qachongidan ham muhim. Ushbu maqolada uslubning o‘ziga xosligi va uning boshqa tilshunoslik bilan bog‘liq jihatlari haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: stilistika, morfologiya, leksikologiya, fonetika, so‘zlarda fikrni kodlash, stilistik tahlil metodlari

Uslub – “Stilistika” atamasi yunoncha “stylos” so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “Qalam” degan ma’noni anglatadi. Vaqt o‘tishi bilan u bir nechta ma’nolarni ishlab chiqdi. Ularning har biri til elementlari va ularning nutqda qo‘llanilishini o‘rganishga qaratilgan. Hozirgi vaqtda nazariyotchilar stilistikani tilning ekspressiv resurslari va funktsional uslublari bilan shug‘ullanadigan tilshunoslikning bir tarmog‘i sifatida belgilaydilar.

Stilistika mavzusi hozirgacha aniq belgilanmagan. Bu bir qator sabablarga bog‘liq.

Avvalo, uslub va stilistika atamalari o‘rtasida chalkashlik bor. Birinchi tushuncha shunchalik kengki, uni atama deb hisoblash qiyin. Biz arxitektura, adabiyot, etika, tilshunoslik, kiyim-kechak va inson faoliyatining boshqa sohalarida uslub haqida gapiramiz.

Hatto tilshunoslikda uslub so‘zi shu qadar keng qo‘llanilganki, uni izohlash zarur. Yuqorida aytib o‘tilganidek, uslub mavzusi bilan shug‘ullanadigan tilshunoslarning ko‘pchiligi ushbu atama quyidagi tadqiqot sohalariga tegishli ekanligiga qo‘shiladilar.

- 1) tilning estetik vazifasi;
- 2) tildagi ifodali vositalar;
- 3) bir xil fikrni ifodalashning sinonimik usullari;
- 4) tilning emotsional ranglanishi;
- 5) stilistik qurilmalar deb ataladigan maxsus qurilmalar tizimi;

6) adabiy tilning stilistik vositalar deb ataladigan alohida quyi tizimlarga bo'linishi;

7) til va tafakkurning o'zaro munosabati;

8) muallifning tildan foydalanishdagi individual uslubi [5.17].

Stilistikaning predmeti, bir tomondan, stilistik vositalarning tabiati, vazifalari va tuzilishini o'rganish bo'lsa, ikkinchidan, yuqorida tasniflangan tilning har bir uslubini o'rganish, ya'ni, uning maqsadi, uning tuzilishi, o'ziga xos xususiyatlari va yaratadigan ta'siri, shuningdek, tilning boshqa uslublari bilan o'zaro bog'liqligi.

Galperinning fikriga ko'ra, Stilistika quyidagi ikkita o'zaro bog'liq vazifani bajaradi:

a) so'zning istalgan ta'sirini ta'minlaydigan maxsus lingvistik vositalar (stilistik vositalar va ekspressiv vositalar) yig'indisini o'rganadi;

b) tilni tanlash va tartibga solish tufayli muloqotning pragmatik jihati (funktional uslublar) bilan ajralib turadigan "muloqot" matnlarining ayrim turlarini o'rganadi.

Stilistikaning boshqa til fanlari bilan ham aloqasi bor.

Stilistika fonetika, tilshunoslik fanlari - leksikologiya, morfologiya, sintaksis kabi til fanlari bilan teng emas, chunki ular darajali fanlardir, chunki ular faqat bitta lingvistik darajani ko'rib chiqadi va stilistika umuman matnlarning barcha darajalari va turli tomonlari bo'yicha savollarni o'rganadi. Tilning eng kichik birligi fonemadir. Bir nechta fonemalar birlashgan holda yuqori darajadagi birlik - morfema (morfemik daraja) hosil qiladi. Bir yoki bir necha morfema so'z, leksema yasaydi (leksik daraja). Bir yoki bir nechta so'z gap, gap (gap darajasi) hosil qiladi.

So'z birikmalari leksik yoki sintaktik darajada ko'rib chiqiladi:

Qish...

Hech qachon!

Har bir daraja quyi darajadagi birliklardan iborat.

Stilistika alohida mustaqil tarmoqlarga - stilistik fonetika, stilistik morfologiya, stilistik leksikologiya va stilistik sintaksisga bo'linishi kerak.

Qaysi darajani olishimizdan qat'iy nazar, stilistika umumiy qo'llaniladigan narsalarni emas, balki u yoki bu jihatdan o'ziga xosligini, bir pastki tilni boshqalardan ajratib turadigan narsalarni tasvirlaydi.

Shunday qilib, stilistika fonetika bilan bog'liq[1.76]: Fonetika tovushlarni, artikulyatsiyani, ritmikani va intonatsiyani o'rganadi. Stilistika ekspressiv tovush birikmalariga, intonatsion va ritmik naqshlarga e'tibor beradi.

Umumiy (nostilistik) fonetika tilning butun artikulyatsion - eshitish tizimini tadqiq qiladi. Stilistik fonetika nutqning har xil turlarida uchraydigan talaffuz variantlarini tavsiflaydi. Nasr va she'riyatning prozodik xususiyatlariga ham alohida e'tibor berilgan.

Morfologiya bilan bog‘liqligi ham aytilmagan[1.79]: Umumiy (nostilistik) morfologiya morfema va ular orqali ifodalangan grammatik ma’nolarni umuman tilda, ularning uslubiy qiymatidan qat’iy nazar ko‘rib chiqadi. Stilistik morfologiya ma’lum subtyllarga xos bo‘lgan grammatik shakllar va grammatik ma’nolar bilan qiziqadi, ularni aniq yoki bilvosita barcha pastki tillar uchun umumiy neytral bo‘lganlar bilan taqqoslaydi.

Stilistika leksikologiya bilan ham bog‘liq[1.74]: Leksikologiya so‘zlarni, ularning kelib chiqishi, rivojlanishi, ma’no va tuzilish xususiyatlarini tavsiflaydi. Stilistika so‘zlar bilan ham shug‘ullanadi, lekin faqat tilda yoki nutqda ifodalangan so‘zlar.

Leksikologiya stilistikaning (stilistika leksikologiyasi) bir qismini tashkil etuvchi lug‘atning stilistik tasnifi (differenziatsiyasi) bilan shug‘ullanadi. Stilistik leksikologiyada har bir birlik yaxlit matn sifatida emas, alohida o‘rganiladi.

Stilistika grammatika bilan bog‘liq[1.78]: Grammatika so‘zlar, so‘z birikmalari, jumlar va matnlarni qurish qonuniyatlarini tavsiflaydi. Stilistika til birliklarini ifodalovchi grammatik qonuniyatlar bilan cheklanadi.

Umumiy sintaksis so‘z birikmalari va jumalarni ko‘rib chiqadi, ularning tuzilishini tahlil qiladi va berilgan tilda to‘g‘ri gaplar tuzishda nima ruxsat va nima mumkin emasligini belgilaydi.

Stilistik sintaksis nutqning har xil turlarida qanday konstruktsiyalar bilan uchrashishini, qanday sintaktik tuzilmalar uslubni shakllantirishini (o‘ziga xos) ko‘rsatadi.

Bu bog‘liqlik stilistik semasiologiya (uslub va troplar haqidagi fan), stilistik leksikologiya (vulgarizmlar, jargonizmlar, arxaizmlar, neologizmlar va boshqalar kabi lug‘atning ifoda qatlamlari haqidagi fan), stilistik fonetika (fan) kabi intizomsiz fanlarni vujudga keltirdi. ifodali tovushni tashkil etish qoliplari), stilistika sintaksisi (ekspressiv morfologik va sintaktik birliklar haqidagi fan).

Biz stilistikaning 4 turini ajratamiz: Lingvostilistika tilning funksional uslublari va ekspressiv imkoniyatlari haqidagi fandır. Kommunikativ (dekodlash) stilistikasi muayyan xabarlarining (matnlarning) ekspressiv xususiyatlarini tavsiflaydi. Dekodlash stilistikasi quyidagi tarzda taqdim etilishi mumkin[2.7]: jo‘natuvchi - xabar - qabul qiluvchi yozuvchi - kitob - o‘quvchi.

□ Kodlash stilistikasi (adabiy stilistika) mualliflarning individual uslublari bilan shug‘ullanadi; adabiy asarlarni badiiy asar sifatida talqin qiladi va baholaydi.

□ Kontrastiv stilistika ikki yoki undan ortiq tillarning stilistik tizimlarini taqqoslashda tekshiradi.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, uslub va uslubshunoslik tilning individual va ijtimoiy xususiyatlarini, muloqot harakatining atmosferasini qayta tiklash uchun

qo'llaniladi - bularning barchasi muallifning nuqtai nazarini ochib berishga va ta'kidlashga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. <https://vogueindustry.com/17366487-scientific-style-of-speech-examples-of-texts-speech-styles-artistic-scientific-colloquial>
2. <https://garynevillegasm.com/obrazovanie/81990-nauchnyy-stil-osobennosti-yazykovye-osobennosti-nauchnogo-stilya.html>
3. <https://kitobxon.com/oz/kitob/til-va-uslub>
4. <https://elib.buxdupi.uz/books/Abuzalova.pdf>
5. <https://educareforma.com.br/uz/uslub-ta'rifi> turlari-amp-shakllar